

АНАЛІЗ ДІЙ АУДИТОРА ПРИ ВИЯВЛЕННІ ВІДХИЛЕНЬ. ОЦІНКА ВІДХИЛЕННЯ ЯК ШАХРАЙСТВА АБО ПОМИЛКИ

Розглянуто основні дії аудиторів при виявленні відхилень. Проаналізовано процес оцінки помилок і шахрайства. Надано рекомендації щодо практичних дій аудиторів у разі виявлення шахрайства та помилок.

Ключові слова: відхилення в аудиті, кваліфікація відхилень, шахрайство в аудиті, помилка в аудиті, перекручення у фінансовій звітності.

Аудиторська діяльність як суспільно необхідна діяльність полягає у перевірці фінансової звітності, реєстрів аналітичного та синтетичного обліку, первинних бухгалтерських документів та іншої інформації, що стосується фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання. Відповідно до МСА 200 «Мета та загальні принципи аудиту фінансових звітів», мета аудиту фінансових звітів полягає в наданні аудиторіві можливості висловити думку про те, чи складені фінансові звіти в усіх суттєвих аспектах відповідно до застосовної концептуальної основи фінансової звітності. Водночас, коли здійснюються аудиторські процедури, перед аудитором постійно виникає проблема кваліфікації виявлених відхилень від концептуальної основи складання фінансової звітності [2, с. 217].

Помилки та шахрайство, виявлені при здійсненні аудиту, та їх класифікація – це проблема, яка широко досліджувалась у вітчизняній та закордонній практиці [3-10], але до сьогодні важлива у своєму вияві. Актуальність цієї теми пов'язана зі зростанням ролі аудиторської діяльності як суспільно орієнтованої та потребує додаткового дослідження у зв'язку з тим, що традиційні підходи до вивчення проблем аудиту засновані на окремих розрахунках індикаторів фінансової стабільності сучасного підприємства. Вони, як правило, не пов'язуються із загальними особливостями і тенденціями внутрішнього і зовнішнього середовища цього підприємства.

Метою нашої статті є:

- характеристика планування перевірки під час підтвердження достовірності фінансової звітності об'єкта перевірки;
- визначення статей бухгалтерської звітності, які можуть містити перекручення та відхилення від встановленої концептуальної основи складання фінансової звітності;
- класифікація перекручень як помилки чи шахрайства;
- оцінки матеріалів власних досліджень та прийняття рішення про зміст аудиторського висновку.

Під час проведення аудиторських процедур можуть бути виявлені на перший погляд ідентичні факти відхилень від концептуальної основи складання фінансової звітності, які після досліджень їх змісту можна класифікувати як навмисні (шахрайство) та ненавмисні (помилки). Тому при проведенні оцінки відхилень аудитор повинен брати до уваги два аспекти

суттєвості: кількісний та якісний. Так, з точки зору якості, він висловлює своє професійне судження щодо суттєвості виявлених у ході перевірки відхилень. З кількісного погляду встановлюється, чи перевищують окремі знайдені відхилення або їх сума кількісні критерії, визначені при плануванні аудиторської перевірки, тобто визначається, чи є помилка суттєвою.

У свою чергу, рівень суттєвості - це максимальне значення помилки бухгалтерської звітності, починаючи з якої, її користувач, з великим ступенем ймовірності, робить неправильні висновки та приймає неправильні економічні рішення.

Відповідно до міжнародних стандартів аудиту надання впевненості та етики, аудитор повинен планувати і виконувати аудиторську перевірку з професійним скептицизмом, усвідомлюючи, що можуть існувати обставини, які є причиною суттєвого викривлення у фінансових звітах [2, с. 208].

Професійний скептицизм означає, що аудитор критично оцінює, ставлячи під сумнів, обґрунтованість отриманих аудиторських доказів та очікує на виявлення аудиторських доказів, які суперечать (чи ставлять під сумнів) достовірність документів, відповіді на запити та іншу інформацію, отриману від управлінського та найвищого управлінського персоналу. Так, наприклад, професійний скептицизм потрібний аудиторіві протягом процесу аудиторської перевірки для зменшення ризику не виявлення незвичних обставин, надмірного узагальнення під час формування висновків з аудиторських спостережень і використання помилкових припущень при визначенні характеру, часу й обсягу аудиторських процедур та оцінюванні їх результатів. Роблячи запити та виконуючи інші аудиторські процедури, аудитор не задовольняється отриманням непереконливих аудиторських доказів, що базуються на припущенні про добросовісність та чесність управлінського та найвищого управлінського персоналу. Відповідно, пояснення управлінського персоналу не замінюють отримання достатніх та відповідних аудиторських доказів для формування обґрунтованих висновків, що їх буде покладено в основу аудиторської думки.

У процесі здійснення аудиторських процедур та формування обґрунтованих висновків перед аудитором постає проблема щодо кваліфікування виявлених відхилень як помилок чи шахрайства.

Відповідно до міжнародних стандартів аудиту надання впевненості та етики:

- помилка - це ненавмисне перекручення фінансової інформації в результаті арифметичних або логічних помилок в облікових записах і розрахунках, недогляду в дотриманні повноти обліку, неправильного подання в обліку фактів господарської діяльності, наявності майна, вимог і зобов'язань, невідповідність відображення записів в обліку.
- шахрайство - навмисно неправильне відображення і подання даних обліку та звітності службовими особами і керівництвом підприємства.

Шахрайство полягає в:

- маніпуляція обліковими записами і фальсифікації первинних документів, реєстрів обліку і звітності;
- навмисних змін записів в обліку, які перекручують суть фінансових і господарських операцій з метою порушення законодавства та/або прийнятої на підприємстві облікової політики;
- у навмисно неправильній оцінці активів та методів їх списання.

Для визначення меж відхилень визначається суттєвість викривлення. Концепція суттєвості використовується як основа для планування перевірки під час визначення статей бухгалтерської звітності, які містять помилки, оцінки матеріалів власних досліджень та прийняття рішення про зміст аудиторського висновку. Визначення суттєвості залежить від досвіду та кваліфікації аудитора і визначається ним самостійно для кожного клієнта, з урахуванням обсягів та специфіки його діяльності (розмір підприємства, величина валового прибутку, вартість активів, величина капіталу тощо). Рівень суттєвості встановлюється як для кожного із цих показників, так і для звітності загалом. На думку автора, при визначенні суттєвості, до уваги, слід брати наступні фактори:

- абсолютна величина помилки (у різних умовах вона може бути або допустимою, або недопустимою);
- відносна величина помилки (відношення ймовірної помилки до базової величини, за яку беруться: валовий прибуток, сума активів, сума поточних активів та ін.);
- зміст статті звітності (можливі помилки за рахунками ліквідованих активів розглядаються як суттєві, унаслідок їх відносної доступності для порушень);
- конкретні цілі використання аудиторського висновку;
- невизначеність фінансового стану підприємства тощо.

Багато фактів порушень виникають на практиці в результаті неправильних арифметичних дій під час здійснення різних нарахувань. Ці факти шахрайства та помилок призводять до перекручення даних про рівень витрат на виробництво і фінансових результатів, а також до перекручення звітності. Тому, при здійсненні процедур з підтвердження фінансової звітності, аудитор повинні звертати значну увагу на перевірку правильності підсумкових даних у первинних документах та звітах, реєстрах аналітичного та синтетичного обліку, звітних калькуляціях та відомостях за різними видами розрахунків.

Шахрайства та помилки розкриваються також під час арифметичної зв'язки відповідності даних аналітичного та синтетичного обліку.

Доволі часто при проведенні аудиторської перевірки виявляються факти шахрайства та помилок, замасковані неправильними розрахунками. Тому з вищевикладеного

можна зробити висновок, що аудитор повинен бути досить уважним та вміло використовувати для розкриття змісту об'єктів контролю відповідні спеціальні прийоми та методи дослідження.

Розкриваючи факти шахрайства та помилок, аудитор відображає їх суть. При цьому потрібно чітко описати в робочих документах зміст кожного такого факту та вказати, який при цьому порушено законодавчий акт або інший нормативний документ. На нашу думку, обов'язковою складовою робочих документів повинні бути також пояснення посадових та третіх осіб із зазначенням тих, хто допустив помилку чи шахрайство (посада, прізвище, ім'я, по батькові), за чим наказом чи дозволом здійснив порушення або злочин (посада, прізвище, ім'я, по батькові), як здійснена помилка чи шахрайство і чим вони викликані (мета, причини, умови), розмір завданої матеріальної шкоди та інші наслідки.

Керуючись принципом професійного скептицизму, аудитор не повинен приймати факти, основою яких є заява посадових осіб, не підтверджена документальними даними та даними фактичного контролю.

З іншого боку, аудитор після отримання заяви посадових осіб обов'язково повинен оцінити вплив, а за необхідності переглянути складові частини аудиторського ризику, а саме: внутрішньогосподарський (властивий) ризик; ризик внутрішнього контролю, ризик зовнішнього контролю, ризик невиявлення, що у свою чергу вплине на аудиторську вибірку та перелік аудиторських процедур.

Про виявлені помилки та шахрайства, недоліків у бухгалтерському обліку та звітності аудитор повідомляє власників, уповноважених ним осіб, замовників та вимагає вжиття заходів щодо їх виправлення. Переконавшись в останньому, він приймає рішення про видачу аудиторського висновку про стан бухгалтерського обліку та достовірність поданої фінансової звітності.

На думку автора, дії аудиторів у разі виявлення шахрайства та помилок повинні здійснюватись за нижче викладеним алгоритмом.

У разі виявлення шахрайства та помилок аудитору потрібно з'ясувати у керівництва та персоналу організації всі питання, пов'язані з їх причинами, та розглянути вплив можливого шахрайства або помилки на фінансову звітність. Якщо він вважає, що вони могли призвести до перекручення звітності, йому для встановлення істини потрібно виконати додаткові процедури. Характер додаткових процедур, як правило, залежить від виду шахрайства та помилки, а також ступеня їх впливу на зміст фінансової звітності.

У випадку, коли шахрайство або помилка могли бути попереджені або виявлені під час внутрішнього контролю, але цього не сталося, аудитор повинен переглянути свою попередню оцінку цієї системи, ступінь довіри до неї, розширити обсяг інформації, яка має бути перевірена, застосовуючи додаткові процедури.

Аудитор повинен своєчасно повідомити про виявлене шахрайство або помилку керівництву фірми-замовника, навіть якщо їх потенційний вплив є незначним.

Отже, під час планування, проведення аудиторських процедур та складання звіту, аудитор повинен оцінити ризик існування суттєвих перекручень у фінансовій звітності підприємства, які можуть бути результатом

звичайних помилок або наслідком шахрайства.

Розкриваючи факти шахрайства та помилок, аудиторі потрібно чітко описати зміст кожного такого факту та вказати, які при цьому допущені порушення.

Наступним кроком його діяльності є отримання пояснень від посадових осіб підприємства та третіх осіб із зазначенням:

- хто припустився помилки чи здійснив шахрайство (посада, прізвище, ім'я, по батькові);
- за чий наказом чи дозволом здійснено порушення або злочин (посада, прізвище, ім'я, по батькові);
- як здійснена помилка чи шахрайство і чим вони

викликані (мета, причини, умови);

- розміру завданої матеріальної шкоди та інших наслідків.

Про виявлені помилки та шахрайства, недоліків у бухгалтерському обліку та звітності, аудитор повинен повідомити власників, уповноважених ними осіб, замовників та вимагати вжиття заходів щодо їх виправлення. Переконавшись в останньому, він приймає рішення видати аудиторський висновок про стан бухгалтерського обліку та достовірність поданої фінансової звітності.

Список літератури

1. Про аудиторську діяльність [Текст] : закон України № 3126 -XII (3126-12) від 22.04.93р. (із змінами і доповненнями)
2. Міжнародні стандарти аудиту, надання впевненості та етики [Текст] : видання 2010 року. / Пер. з англ. мови Пер. з англ. мови О.В. Селезньов, О.Л. Ольховікова, О.В. Гук, Т.Ц. Шарашидзе, Л.Й. Юрківська, С.О. Куликов. – К.: ТОВ "ІАМЦ АУ "СТАСУС", 2011. – 1172 с.
3. Бондарь, В. П. Концепція розвитку аудиту в Україні: теорія, методологія, організація [Текст] : монографія / В. П. Бондарь. – Житомир: ЖДТУ, 2008. – 454 с.
4. Воронина Л. И. Аудиторская деятельность: основы организации [Текст] : учебно-практическое пособие / Л. И. Воронина. – М.: Экспо, 2007. – 336 с.
5. Дорош, Н. І. Аудит: методологія і організація [Текст] / Н. І. Дорош. – К.: Т-во "Знання", КОО, 2009. – 495 с.
6. Литньов, О. Н. Основы аудита [Текст]. – М.: ГроссМедиа, 2009. – 240 с.
7. Миронова, О. А. Аудит: теория и методология [Текст] : учебное пособие / О. А. Миронова. – 2-е изд. испр. – М.: Омега-Л, 2006. – 176 с.
8. Рудницький, В. С. Методологія і організація аудиту [Текст] / В. С. Рудницький. – Тернопіль: "Економічна думка", 1998. – 196 с.
9. Савченко, В. Я. Аудит [Текст] : навчальний посібник / В. Я. Савченко. – К.: КНЕУ, 2009. – 322 с.
10. Усач, Б. Ф. Аудит [Текст] : навчальний посібник / Б. Ф. Усач. – К.: Знання-Прес, 2006. – 133 с.

РЕЗЮМЕ

Роздобудько Валерій

Анализ действий аудитора при выявлении отклонений. Оценка отклонения как мошенничества или ошибки

Рассмотрены основные действия аудиторов при выявлении отклонений. Проанализировано процесс оценки аудитором ошибок и мошенничества. Предоставлены рекомендации касательно практических действий аудиторов в случае выявления мошенничества и ошибок.

RESUME

Rozdobudko Valeriy

Analysis of the actions of the auditor in detecting abnormalities. Evaluation deviation as fraud or error

The basic steps auditors in detecting abnormalities. The process of evaluation of auditor error and fraud. The recommendations for action auditors in the event of fraud and errors.

Deviations in audit, qualification deviations fraud auditing error in audit, distortions in the financial statements.

Стаття надійшла до редакції 20.10.2012 р.